

V. FEJEZET.

A RENDI ALKOTMÁNY CSIRÁI MAGYARORSZÁGBAN ÉS ANGLIÁBAN A XI. ÉS XII. SZÁZADBAN.

Az előbbeni fejezetben azokat az okokat kutattam, a melyek miatt a középkorbeli királyság mellett valamely formában szabad alkotmánynak kellett kifejlődnie.

Most nézzük, hogy ezen szükségképpen bekövetkezett fejlődés nálunk tényleg miként valósult meg. Kisérjük korról korra a szabad élet megerősödését.

E tanulmányomban Magyarország történetét összehasonlítom Angliáéval.

A két ország szabad fejlődésének végső oka, a mint láttuk, ugyanaz volt: a királyság ereje.

Ez az egyenlő ok hasonlóvá formálta a két alkotmány későbbi történetének típusát is. Ezért meríthetünk tanulságot sorsuk egybevetéséből. Könnyíti ez annak a kiderítését, hogy mely eseményekre és mely alkotásokra volt hatása a magyar nemzet jövőjén uralkodó azon oknak, a mely Angliában is főnforgott, s hogy melyek azon más körülmények, a melyekre csak Magyarországon találunk.

Az első kor, a melyet vizsgálni készülök, a XI. századtól a XIII. századig terjed. Magyarországon és Angliában ezt az időszakot a királyság uralkodó hatalma jellemzi. De észlelhetők azok a csirák is mind, a melyekből az alkotmányos életnek itt is, ott is ki kellett fejlődnie.

A XI. és XII. századokban Angliában és nálunk is a király az állam igazi főhatalma. Hódító Vilmos és Szent István emelik azzá. De e hatalmat korlátozza és valódi abszolutizmus keletkezését megakadályozza, hogy nincs a társadalomtól különvált serege és bürokráciája, s hogy a nemzet képes, s mihelyt megbántják, kész is félelmes harci erőt sikra állítani, a minél fogva csak kiváló egyéniség bírja vezetni.

A legerősebb király közvetlen utódja már tehetetlen, mihelyt nem szeretik, vagy nem félnek boszuálló kezétől. Angliában I. és II. Henrik uralkodása kirívó ellentéte a kettejük között élt Istvánénak. A milyen hatalmasak voltak amazok, annyira tehetetlen ez. Nálunk a mindenható Szent István közvetlen utódját, Pétert, lázadás fosztja meg trónjától. A király, a ki nem képes hadat vezetni, a ki nem tud tekintélyt tartani, nem számíthat engedelmes-ségre.

Pétert, Aba-Sámuel, Salamon királyt a pártos nemzet elhagyja, mert önkényük sok érdeket sért, s mert a nemzeti iránynyal ellenkező politikát folytatnak.

Angliában a lázadó nagyok megverik és elfogják I. Istvánt. Nem egy király a nemzetnek adott engedményekben keresi menedékét. A magna charta annak köszöni eredetét, hogy a nagyok seregei, a közvéleményre támaszkodva, hatalmasabbak voltak, mint a király zsoldosai.

A kiskorú királynak meg éppen nehéz a helyzete.

Magyarországon II. István kiskorúsága közben a nagyok uralkodnak. Nem csoda, ha azután éppen vele szemben fordul elő az engedetlenségnek egyik klasszikus esete. II. Géza halála után fiai kiskorúsága idején megint a nagyoknak, főleg az egyháziaknak hatalma tolikodik előre. Lukács érsek lesz az állam központja. A fiatal III. Istvánt ő tartja meg a trónon. Van is bátorsága arra, hogy midőn

a király egyházi vagyont harczy czélokra fordít, neki ellentmondjon, sőt kiátkozza. A király meghunyászkodik és a hatalmas érsek feloldja az átok alól. Az ifju királyra gyakorolt befolyásának gyümölcse az egyház első chartája.

Angliában III. Henrik az első kiskorú normann király. A magna charta vívmányai az ő idejében szilárdulnak meg. Langton érsek uralkodik az országon. Vele a nagyok először kormányoznak király nélkül, elismert jog alapján. A befolyásról, a melyre alatta szert tettek, később sem akarnak lemondani. A kiskorú királyok idején ők választották a kormányzót, s ezért, midőn uruk fölnő, részt követelnek a főhivatalnokok kinevezésében.

A kiskorúság közben ideiglenesen gyakorolt hatalomból állandó új követelés támad.

A társadalom időnkint élvezett hatalma, a királyságnak időről időre bekövetkező megalázása állandóan hatással van a király és a nemzet közti viszony alakulására. A király hatalmát az is bénítja, hogy az örökrend épp oly kevésbé szabályozott, mint e korban a legtöbb más közjog. A későbbi századokban a királyság szabatosan meghatározott törvény szerint száll fejről-fejre. A *le roi est mort, vive le roi* elve megszilárdítja és biztosítja a legfelsőbb hatalmat, a mely a nép akaratától függetlenül alakul meg és állandóságával tiszteletet kelt. A most tárgyalt korban azonban csak a család jogát ismerték el. Nem állapították meg, hogy a királyi háznak melyik tagja foglalja el a trónt. Az ebből eredő bizonytalanság számtalan küzdelmet támaszt a koronáért. A királyi család tagjai között keletkezett viszályok növelik az ország nagyjainak önérzetét, hatalmát és tekintélyét. Nem egy királyi sarj a nemzet vezető osztályai támogatásának köszönhette a koronát. Magyarországon Aba-Sámuelt a nép emeli a trónra. Semmi joga a királysághoz. Egyetlen jogcíme: a nemzet akarata. Szent

Lászlót szintén a nemzet választja meg. Jóformán kényszeríti reá, hogy a még élő Salamon mellözésével elfoglalja testvére örökét. I. Bélát és I. Gézát lázadás koronázza meg. Ezek a tények mélyen bevésődnek a nemzet emlékébe és föllevenítik az ősi szabadság, a nemzeti souverainitás eszméjét. A kik valakit királylyá tettek, vele szemben nem vetkőznek ki büszkeségükből. Utódaik sem felejtik el, hogy királyuk elődei őseik jóakarátát keresték. Az Árpádoknak az a szokása, hogy az ország egyes részei kormányzását a család férfitagjaira bízzák, ugyanazt a hatást idézte elő. Ezen társkirályok viszályai az öreg királylyal belső harczokat támasztanak, s a versenyzők szemében a nemzet hatalmasainak becsét fokozzák, a harczra képes osztályok önérzetét növelik.

Angliában mindjárt Hódító Vilmos halála után fiai hajba kapnak. Az idősebbet a nagyok segítségével II. Vilmos megfosztja örökségétől. I. Henrik, a harmadik normann király, szintén erőszakkal szerzi meg a koronát. A választás formáját megtartják és vele azt a szokást, hogy a király megkoronázásakor bizonyos kötelezettségeket vállal.

A leghatalmasabb király sem nyugszik addig, míg örököse számára nem biztosította az előkelők támogatását, mert érzi, hogy különben trónja valamelyik nagyravágyó más rokonának lesz prédájává. Szt. István élete utolsó éveit arra szánja, hogy az ország nagyjait megnyerje Péternek. Könyves Kálmán kegyek osztogatásával és erőszakkal iparkodik fiainak biztosítani a trónt. Már ez az egy tekintet is arra kényszeríti az autokratát, hogy a nemzet kívánságaival számoljon.

Angliában ugyanez az ok a legerősebb királyokat is arra ösztönzi, hogy a bárókat megnyerni törekedjenek és hogy engedelkenyek legyenek. A zord Hódító Vilmos lágygyá és barátságossá lesz, mihelyt fiai öröksége van szóban.

A hatalmas II. Henrik legnagyobb ellenségével, Becket Tamással is kibékül, csak hogy fia trónra juthasson.

A királyságot, miként láttuk, az is korlátozza, hogy kormányzati teendőit a társadalom vezető elemeivel megosztani kénytelen.

Azok a régi szervek, a melyek a nemzet életének korábbi századaiban támadtak és melyek a szabad kormányzat eszközei voltak, fönmaradtak.

Angliában a normann és a Plantagenet királyok mindegyike maga köré gyűjti a nemzet tekintélyes tagjait. Az angol-szász szokások nem szakadnak meg. Az angol-szász szabadság eszméje a normann királyok hatalma idejében is tovább él.

Igaz, nagy változást szenved a szervezet, a melyen alapszik, de erejét föntartja az a körülmény is, hogy folytatása a régi intézménynek.

A normann királyok nagy tanácsának jogi természete nem világos. Valószínű, hogy csak a korona összes hűbéresei voltak tagjai, holott a szászoknál minden szabad ember részt vehetett a gyűlésekben. Szabatosan meghatározott hatáskörrel nem bír. Az alkotmányok még csak szokáson alapultak, s a váltakozó politikai helyzet hatása alatt állottak. Trónviszályok elintézésével, nagyobb harczy vállalatok megbeszélésével, terhes adók és áldozatok megajánlásával, biráskodással, tanácsadással foglalkozott a nemzeti tanács, a szerint, a mint ezt a király érdeke vagy a nagyoknak a fenforgott körülmények szerint alakuló hatalma kívánta. Majd többen, majd kevesebben vesznek részt e tanácskozásokban, mindig azok, a kiknek annyi a tekintélyök, hogy támogatásuknak bece és követeléseiknek súlya van. I. Vilmos és II. Henrik erejük növelése végett hívják össze e gyűléseket; István és Földnélküli János kényszerűségből folyamodnak hozzájuk. A jövő fejlődésre

nézve nagy jelentőségű, hogy a nemzeti tanács időnkint mindig összegyűl, s hogy a nagy állami ügyek elintézésében is döntő része van. A későbbi kor becsvágyát e példák sarkalják, s a későbbi követelések benne találják a præcedenst, a jogalapot.

Ehhez hasonló a fejlődés Magyarországon.

Az Árpádok is föntartják a nemzeti gyűlés intézményét. Alkata más, mint az angolé. Szélesebb alapon nyugszik és inkább örzi meg eredeti formáját. Nem a korona hűbéreseiből áll, mint a hódítástól fogva Angliában, hanem a nemzet összes szabad tagjaiból. Tényleg azok jelennek meg benne, a kik elég erősek, hogy az ország vezetésére jogot tartsanak. Midőn I. Béla a koronáért és a nemzet önállóságaért küzdött a német párt ellen, erősnek érezvén magát a nemzet szemében, az összes községekhez azt a felszólítást intézi, hogy küldjenek tanácskozás végett 2—2 követet.

Ez volt a képviseleti rendszer első próbája, de a pogányság új fölkelését idézvén elő, nem vált be. A személyes jelenlét marad a szabály. A nemzet szabad tagjai mind megóvják a jogot, hogy a nemzeti tanácsban részt vehessenek. Nem lehet megállapítani, hogy rendesen hányan jelennek meg benne. Különböző formulák maradtak reánk, a melyekből e tanácsok különböző összealkotására lehet következtetni. Szent István fiához intézett irásában különbséget tesz az ifjabbak között, a kiknek fegyver való a kezökbe, de időnkint mégis a tanácsba bocsáthatók, s «az öregebbek és jobbak, feljebbvalók és nagytiszteletű vének» között, a kiknek meghallgatása nélkül a király sohase határozzon, a kik a tanácsba valók. Szent László egyik törvénye így szól: «A magyar királyság főemberei teljes számban gyűlést tartottunk»; egy másik azt mondja: «Lászlónak elnöksége mellett a birodalomnak összes püspökei és apátai mind a

jobbágyokkal, az egész papságnak és népnek bizonyására szent zsinatot tartottunk.» Kálmán királyról azt találjuk feljegyezve, hogy midőn a birodalmi tanács hanyatlását és az udvar iránt tartozó tisztelet elcsenevészését látta (érdekes, hogy e két ok együtt szerepel Kálmán király elhatározásában), összehívta a királyság főembereit és a birodalom egész senatusával átvizsgálta István törvényeit. Freisingeni Ottó, a II. Géza idejebeli magyarokról szólva, azt mondja, hogy «a főemberek mind elmennek a király udvarába, mindenki elviszi oda székét, s ott nem szűnnek meg a közügyeket tárgyalni és megvitatni, télvíz idején pedig ugyanezt cselekszik szállásaikon.» III. István az egyháznak adott privilégium végére odaiktatja: «mindezeket úgy tekintsék, mint dicső anyjának, a királynőnek, az érsekek, püspökök, választott püspökök, királyi prépostok és apátok, ispánok, jobbágyok, és más urak tanácsából megállapított és megerősített határozatait.» Imre királynak egyik okmánya az ország minden nemesének közönséges gyűléséről szól.

E formulából arra kell következtetni, hogy ez időkben kétféle országos tanács volt. A szűkebb, a mely a világi és egyházi nagyokból állott, s a király kormányzatának állandó szerve lehetett és a melyet István az öregek tanácsának nevez; s az általános nemzeti gyűlés, melyben a nemzet összes szabad tagjai, István fiataljai, részt vehettek.

A király néha egyes vidékek népével is tart gyűlést. Hogy mikor melyik gyűlést hívták össze, azt valószínűleg inkább a politikai helyzet szüksége, mint pozitív jogszabályok határozták meg. Már a nehézségeknél fogva is, a melyekkel egymástól messze levő vidékeken élő számos ember összejövétele és együttmaradása járt, a kisebb tanács, mely a nagyoknak állandó bizottsága is lehetett, gyakrabban ült össze. Csak ha a király tágabb körök megnyerését

tartotta szükségesnek; ha olyan versenytárrsal áll szemben, a ki ellen a tömegekre is számíthatott; ha olyan intézkedéseket akart tenni, a melyekről hitte, hogy a nép szélesebb rétegeiben is visszhangra találnak; ha a népes gyűlést azonnal ellenség elé is akarta vinni, vagy ha közelégedetlenség és forrongás a nép meghallgatására kényszerítette: ezekben az esetekben hívta össze a nemzetet.

A különböző nemű gyűlések hatásköre sem volt pontosan szabályozva. Már ezért is pótolhatta az egyik a másikat. Önálló olyan joguk, a melyet valamely törvény kizárólag a nemzeti gyűlésnek, vagy éppen egyik nemének adott, aligha volt. Jog szerint minden közhatalom a királyé. A népnek annyi a része benne, a mennyit a politikai helyzetnél fogva szerezni képes, vagy a mennyit neki belőle a király adni akar. Szent István határoz, a tanács kér és fölvilágosítja az uralkodót. A bölcs király nem azért gyűjti maga köré a nemzet színe-javát, mert nélküle nem érzi magát jogosítva arra, hogy mindenkire nézve kötelező szabályokat állapítson meg, hanem, mint maga mondja, azért, mert «hasznos a tanácskozás». «Ha jársz a bölcsekkel, bölcs leszel», ez az elve a rendkívüli férfiúnak, a ki a magyar állam második megalapítója lett. Belátja, hogy nem jó, ha mindenben és mindig egyedül ő intézkedik. Érzi, hogy a király tekintélye károsodik, ha a kritika és az elégedetlenség mindenért az ő személye ellen kénytelen fordulni. Azt tanácsolja fiának: «ne ítélj te magad, nehogy alábbvaló ügyekben forgolódván, csorbulást szenvedjen a te királyi méltóságod». «Óvakodjál birónak lenni.» Úgy látszik, hogy a törvényekért is részt akar juttatni a felelősségből az ország jobbainak. Már ezért is gyűlésen gyakorolja törvényhozó jogát.

Szent László törvénykönyvében a király hozzájárulása meg sem látható. Mintha egyedül a nagyok állapítanak

meg és szövegeznék a törvényeket. Egy másik törvénykönyvben róla csak mint elnökről van szó. III. István a határozat meghozatalát és jóváhagyását a felsorolt rendeknek tulajdonítja.

Úgy látszik tehát, hogy néha a gyűlés határoz az elébe terjesztett ügyekben, másszor meg a királyé az első és az utolsó szó. A gyűlések mindenhez hozzászólnak, az állam minden ügyébe beavatkoznak, hozzájárulásuk azonban semmihez sem kívántatik meg. Az egyházi és világi ügyekben törvényeket hoznak és adminisztrálnak, de nem tiltja az alkotmány, hogy mindezt a király nélkülök is megtegye. Kálmán király a velencei dogénak azt mondja, hogy a tervbevett «béke nem volna elég erős, ha az országtanács beleegyezése nélkül köttetnék meg». Nem azt állítja, hogy nincs joga egymagában határozni, hanem azt, hogy még a külügyek terén sincs önkényes intézkedésének elég hatása. Kálmán bölcseségére és kora viszonyaira nézve egyaránt jellemző ez a felfogás.

A gyűlések időről-időre részt vesznek az ország minden ügyének intézésében, elvileg azonban a kormányzás a maga egészében a király joga marad. A politikai helyzet parancsoló szava, a hatalom tényleges megosztása néha elkerülhetetlenné teszi összehívásukat, a jog, az alkotmány azonban, úgy látszik, soha. Mint Angliában, úgy nálunk is az utókorra nézve főfontosságú, hogy a nemzetgyűlések a királyi hatalom e századaiban is életben maradnak, s hogy időről-időre a legnevezetesebb ügyekben, a törvényhozásban, az örökösödés kérdéseiben, a politikai és pénzügyi adminisztrációban döntő szavuk van. Ezért nem volt rá szükség, hogy később az intézményeket, úgy mint Franciaországban, újra megteremtsék. A királyság mellett fejlődve, a foglalástól kezdve kísérik a nemzetet későbbi koráig. A mythos nimbusa övedzi őket. A nem-

zeti gyűlés intézménye régibb a koronánál. Sőt a nemzet öntudata a vezéri hatalmat és magát a királyságot is e nemzeti gyűlések szabad akaratából eredőnek vallja.

E századokban, a mint már jeleztem, a közállapotok nyomása alatt a tulajdonképpeni administrációban is osztokodik a szabad társadalom.

Az angol királyok és az Árpádok egyaránt azon iparkodnak, hogy tőlök kinevezett egyének kezeljék az állam ügyeit. De védekezésök ellenére kénytelenek az örökösödés elvének engedni, s az állami gépezet egy-egy rugóját a központi vezetéstől teljesen függetlenné tenni. A király rászorúl a nagyok támogatására. Birtokok adományozása nem bizonyul elégséges csábnak. Magának az államhatalomnak alkotó részeiről is kénytelen a király egyes nagyok javára lemondani. Angliában a legfelsőbb udvari méltóságok, melyek az állam legfontosabb ügyeit intézik, örökösökké válnak. A király akként segít magán, hogy e méltóságok hatáskörét, legalább részben, új hivatalokra ruházza. Érdeke és politikája ellen azonban mégis kénytelen oly earl-eket kinevezni, kik örökjogon gyakorolják a souverainitás legtöbb jogát az ország némely részeiben. Helyenkint elismeri a sheriffség örökölhetőségét is. E mellett a bárók uradalmaikon birói joggal élnek. Az állami közigazgatásnak így sokféle urai lesznek. A királyi hatalmat sok helyütt és sok vonatkozásában a nagy földbirtok önjogon gyakorolja.

Nálunk is észlelhető ez az irány. Szent István államrendje nem alapúlt, mint Hódító Vilmosé, a hűbér eszméjén, s ezért a hivatalok örökölhetősége ellen könnyebb volt a védekezés. A külföld jogképződése nem adott irányt nekünk, mint Angliának, a melyre Normandia hűbérisége közvetlen hatással volt. De azért nálunk sem sikerült a földbirtokkal összekapcsolt hivatalokat az örökös birtoklástól megóvni. Azok az okok, a melyek e korban a decen-

tralisatiót előmozdítják, nálunk is meghozzák gyümölcsüket. Az aranybullában már ki kell mondani, hogy sem az ispánság, sem más hivatal örökbe nem adható. A királyok azonban ezentúl is sokszor kénytelenek egyes hatalmas urak megnyerése végett a közhatalmat elidegeníteni. Egyes nagyok megszerzik jobbágyaik és várak népe fölött a főnhatóság némely elemeit.

De nem ebben van a fő korlát, a melyre a királyság a végrehajtó hatalom alakulásában talál.

A souverain jogok elidegenítése nálunk is, Angliában is kivétel.

Ha a király a névleg kezében maradt végrehajtó hatalmat annyira akarata alá birta volna hajtani, mint XIV. Lajos francia vagy II. Frigyes porosz király, akkor óriás erő fölött rendelkezhetett volna. De erre nem volt képes.

Annak ellenére, hogy a normann angol királyok a viscountokat, a sheriffeket, az Árpádok az ispánokat és eleinte az összes alsóbb hivatalnokokat kinevezik és állásuktól megfoszthatják, a közigazgatást nagymérvű függetlenség hatja át, mert kezelői önálló vagyont, tekintélyt és hatalmat visznek oda magukkal, s mert a távolság az ellenőrzést megbénítja, a helyi ügyek központi intézését lehetlenné teszi. A választás elve is érvényesül. Angliában a county courokban, az esküdtszékekben, a coronerek állásával; nálunk fokonkint az alsóbb hivatalokban, a városokban, azon bizottságokban, melyeket egyes föladatok megoldására a törvény rendel. De nem a választás alapítja meg az önállóságot, hanem az egyén, a ki az állást betölti, s a közállapot. A választás elvének akkor enged a király, midőn azon veszély áll elő, hogy a kinevezéstől függő hivatalokat az oligarchia foglalja el. Angliában a sheriffség a nagy bárók kezére jut, s ezért a király rész-

ben a kisebb nemességtől választott közegek, részben a központtól küldött hivatalnokok útján szűkíti a sheriff jogait. Nálunk a főispáni állás elhatalmasodása ugyanezt a veszélyt idézi elő. Összenő az oligarchiával, s ezért a királyság javára szolgál a vele szövetkezett kisenemesség térfoglalása a közigazgatásban. Ez a reform gátolja meg a közigazgatás elidegenítését, de mondanom sem kell, hogy független szellemét meg nem öli.

Jellemzi a király nehéz helyzetét és örökös küzdelmét a közállapotoktól előmozdított decentralisatióval, hogy a maga hatalma érdekében kénytelen saját kinevezett közegei ellensúlyozásául választott tisztviselők segítségéhez folyamodni.

Úgy a magyar, mint az angolt alkotó szász és normann nemzetnek a királyság erejének emelkedése előtt nagy szabadságai voltak. Oly légkörben éltek, a mely önérzeteket kifejlesztette és annak nélkülözhetetlen szükségét érlelte meg bennük, hogy sorsuk fölött maguk határozzanak.

A hatalmi viszonyoknál fogva korlátolt erejű királyság ezen nemzeti typust nem birta átalakítani.

A felsőbb osztályokat hatalmuk tudata és az az érzés, hogy a király rájuk szorult, büszkeségre gyújtotta.

A király csinján bánik velök, főleg az, a kinek igazi hatalma van, mert az ilyen csaknem kivétel nélkül okos ember és felismeri érdekét.

Szent István lelkére köti a fiának, hogy legyen jó a főemberekhez.

«Ha békességszerető leszesz, királynak mondatol», «ha ispánok és főemberek fölött főnhéjazó, bizony a vitézek ereje királyságod romlására válik és idegen nemzetnek árulják el a te országodat».

A nagyok «legyenek a te atyáid és testvéreid», mert «ők oltalmazzák az országot, a gyengéket ők védelmezik meg, legyőzik ellenségeidet, öregbítik birodalmadat.»

A hol a király, a ki félelmetes lehetne, így gondolkodik, mert okossága ezt tanácsolja neki, s csak a rövidlátó fejedelem ismeri annyira félre a helyzetet, hogy lenézi azokat, a kiknek hatalmát megtörni nem képes, s a kiknek segítségére rászorult: ott a nemzet nagyjai nem válhatnak szolgálkúekké.

Nem egy tény bizonyítja, hogy nálunk, úgy mint Angliában is, a királyság a szabad szót nem bírja elhallgattatni. Szent Gellért durva kifejezésekkel korholja Aba királyt és kikergeti a templomból. Nem bűnhődik érte. Már említettem, hogy miként bánt el Lukács érsek III. Istvánnal. A világi urak között is akadunk ilyen daczos jellemekre. A vaskezü és nagyhatalmú Kálmánt meghajlásra kényszerítik. Midőn testvérével harczba száll, a vitézek összegyűlnek és azt mondják: Mi nem ismerjük a viszálynak az okát; ha ők egymással meg akarnak küzdeni, vívjanak meg ketten, s a ki győz, azt elfogadjuk urunknak. Nem akarnak honfivért ontani. S a király kénytelen engedni. II. István idején még rakoncátlanabb szellem nyilatkozik meg. Ellenséges talajon mondja föl a sereg a szolgálatot. A vezérek a háború ellen nyilatkoznak. Károsnak mondják és készülnek hazamenni. Ha a király harczolni akar, ám tegye, ők más királyt választanak maguknak. A zsarnok természetű István enged, s csak később áll boszút azokon, kik vele szembeszálltak.

Ilyen volt a középkor királysága, ilyen a társadalom, a melynek dacza a király hatalmát az irott törvénynél is szorosabb korlátok közé rekesztette.

Ezen időknek szókimondó jelleme még a törvényekben is kifejezésre jut. Például az aranybullában, a melynek bevezetése azt mondja, hogy a szabadságot oly királyok hatalmaskodása rongálta meg, kik «tulajdon haragjuk boszujától» vagy gonosz tanácsosoktól vezettettek.

Angliában Becket Tamás ujját von II. Henrikkel. Nyíltan szembeszáll vele. Montforti Simon, kit a király árulónak mond, azt feleli neki: most örülhet, hogy király, mert különben leszúrná. I. Eduárdnak Norfolk earlje szemébe mondja, hogy csak akkor vesz részt a francia hadjáratban, ha a király vezeti a sereget. Eduárd megfenyegeti, hogy ha makacskodik, fölakasztatja, mire a lord azt mondja, hogy sem nem engedelmeskedik, sem nem akasztják föl. Varenne pedig, midőn szorongatják, hogy bizonyos jogokat, a melyeket gyakorol, törvényes alapon igazoljon, ezen szavakra fakad: igazolásom a kard. Ősei segítették a király elődjait a hódításban, joga azonegy értékű a királyéval.

E kifakadás jellemzi a nagyok büszke szellemét, melyet a király minden erőfeszítés ellenére sem bírt megzabolázni.

Miként már kifejtettem, az alsóbb osztályokban sem terjedhetett az a szellem, a mely a szolgaságra készít elő.

Nálunk a király jobbágyainak, a várkatonáknak, majd a köznemességnek önérzete kezdettől fogva igen erős. Közöttük és a nagyok között nincs az a különbség, mely a normann hódításra következett században Angliában a társadalom különféle elemei között észlelhető. Mindegyiköknek még igaz büszkesége, hogy a hódító, az államot megalkotó nemzet sarja. Az egyszerű magyar nemes többnek is tartja magát, mint az idegen származású főurat.

Hogy az osztályok egyenlőtlensége mennyivel volt kisebb nálunk, mint bárhol másutt, azt a büntető törvény is bizonyítja.

Másutt, Angliát sem véve ki, a büntetések súlya azok rangja szerint fokozódik, a kiket a bűntény megkárosított. Az emberi élet értéke a társadalmi állással arányban nő. Az egyenlőtlenség nem csak a jogok különböző megoszlását idézi elő, hanem az emberi életnek a törvényben is kifejezésre jutó különböző becsét állapítja meg.

Szt. István ezzel a fölfogással ellenkezőt vall. A büntetés mértékét nem a sértett egyén rangjához szabja, hanem annak az állásához, a ki a törvényt megszegi. Nem egyenlő jelentőségű, hogy az ország valamelyik nagy ura, vagy közönséges nemes követ-e el vétséget. Az állam rendje inkább megsérül, ha azok vetemednek kihágásra, a kiknek jó példával kellene előjárniok, mint ha mások teszik ezt. Több embert és több érdeket veszélyeztet annak a hatalmas úrnak a kicsapongása, a kinek vára és katonája van, mint másé. Ezért szigorúbb büntetésben is részesül.

Fényes bizonyága ez Szt. István bölcseségének és a magyar nemzet korai fejlettségének.

E fölfogása csak azért érvényesülhetett, mert az egyenlőtlenség még nem öltött túlságosan nagy arányokat.

A közérdeknek és a királyi hatalomnak ezen erőteljes nyilvánulása fönn is tartja a szellemet, a mely létrehozta.

Később a vérdíj nálunk is alkalmazkodik a rangfokozathoz; de állandó nyomok mutatják, hogy az ellenkező fölfogás is uralkodott.

Az e századokban még csak képződésben levő magyar főnemesség ilyen erőteljes ellenőrzés mellett nem képes az iránta tartozó hűség és engedelmesség azon érzetét kelteni, a mely Franciaországban a hűbérurak hatalmának forrásává lett és a királyt háttérbe szorította. A többi szabad ember büszke önérzete és a zsarnokságtól mentes válsági időkkel a közszabadságnak erős segítségére lehetnek. Úgy látszik, hogy már Aba Sámuel rájuk támaszkodik azon küzdelmében, melyet az idegen befolyás és a nagyok ellen vív. Később a nemesség zömét azon törekvése, hogy a sorraiból kiemelkedő hatalmasokkal szemben megóvja a régi egyenlőséget, állandóan a király szövetségesévé teszi. A király védő szárnyai alatt fejlődik, a király szövetsége növeli önérzetét, míg végre e szövetség útján, válságos időkben

nyújtott támogatásának ellenszolgálataképpen, privilégiumokat kap, a melyekből az alkotmány legbecsesebb vívmányai fakadnak.

Angliában merevebb a társadalmi elkülönzés. Már Normandiában alakul meg és átültetik az új hazába. Itt előmozdítja az a körülmény, hogy az osztályok határvonala összeesik a fajok határvonalával. De a királyok harcza a nagyok ellen az alsóbb osztályok gyors emancipációját vonja maga után. A normann királyok az alhűbéreseket közvetlenül magukhoz csatolják és kiemelik a közvetítő nagyok befolyása alól. A szász fajjal is kaczérkodnak, hogy hasznukat vegyék a normannok engedetlensége ellenében. Ha a királyok valamelyike bajba kerül, megemlékezik a szász nép régi fényéről, felfegyverkezteti és harczba viszi őket a lázadó bárók ellen. Így tesz II. Vilmos, I. Henrik. Ez a lehetőség volt hatalmuk egyik főoka. E helyzet nagyra növelte az alsóbb osztályok önérzetét és politikai becsvágát is. Nem múlik el a nemzet lelkén hagyott mély nyom nélkül, hogy a király, mint I. Henrik tette, a nép segítségét kéri a nagyok ellen; nem egyhamar felejtik el a királynak olyan szavait, hogy nem fél a normannoktól, nem fél a nagyoktól, csak a szászok tartsanak vele, azaz az alsóbb rendű osztályok. Henrik chartát is ad a népnek. Ha ígéretét nem is váltja be, maga az ilyen ígéret mértföldmutatója a várakozások és követelések növekedésének. Szóval, a XI. és XII. században a közállapotok hatása alatt úgy nálunk, mint Angliában, a szabad szellem a felső és középső osztályokban egyaránt megizmosodik.

E mellett mind többen sajátítják el a kormányzási képességet.

A szabadság fokozódó vágyával megtanulják a vele való élést. A mint láttuk, úgy a fő, mint az alsó nemes-

ség a király vezetése mellett állami teendőket végez. Más-más hatáskörben, bizonyos fölügyelet mellett, a nemzet vezető osztályai a közkormányzat ügyeivel, a törvények végrehajtásával foglalkoznak. E tény megmérhetetlen jelentőségű. Gouvernementalis szellemet olt beléjük és fejleszti érzésöket az állami hatalom valóságos szükségai iránt; gyakorlati felfogásra, politikai önmérsékletre tanítja a nemzet zömét, a szabadság szokásaihoz hozzáfűzve a fegyelem azon mértékét, a mely nélkül sikeresen működő szervezet, egészséges politikai élet lehetetlen.

Feltüntetni igyekeztem a közintézményeket és a közszellemet, a melyeket a XIII. századig Angliában és nálunk a királyság hatalma teremtett.

Ha a kifejlett jogot nézzük, a királyi hatalom túltengése lep meg bennünket. Ha a tényleges állapotot szemléljük, azt látjuk, hogy a tulajdonképpeni hatalom a nemzet kezében maradt; hogy ennek önkényes támogatása nélkül a király tehetetlen; hogy a király kénytelen a nemzet akaratára szerint kormányozni, feltéve, hogy a nemzetnek van akarata és azt érvényesíteni kívánja.

Ezen tényleges állapot következtében a nemzet vezető osztályait szabad szellem hatja át, s megszerzik a képességet az állam ügyeinek a vezetésére. Az intézmények úgy a központban, mint a vidéken tért adnak e szellem megnyilatkozásának, s egyrészt táplálják azt, másrészt általa tartatnak fenn.

De sem az intézmények hatáskörét, sem az osztályok és egyesek jogát világos törvény nem szabályozza. Hol átcsapnak minden korláton és magát a királyságot is megálázzák, hol a király önkényének lesznek áldozatává. Az ilyen állapot nem lehet végleges. A társadalom, a mint előre halad, ösztönszerűleg azon iparkodik, hogy alkotó részeinek egymáshoz való viszonyát jogszabályok állapítsák meg.

A királynak mindenhatóságát az eleven erők korlátok közé szorítják. Az angol-szász, valamint a magyar vezérek korabeli hagyományok is táplálják a szabadságot. Oly szokások kapnak lábra, a melyeket a művelődő és haladó nemzet a királyok gyakori megszegései ellen biztosítani kíván.

Az a törekvés támad, hogy a tényleg korlátolt királyságot törvényesen korlátolt királysággá formálják. A szokásnak szigorúan meghatározott joggá kell nőnie.

Ezt a munkát indítja meg a XIII. század. A szabad szellem, mely a régi időkből fönmaradt, s melyet a királyság nem tört meg, hanem csak fegyelmezett és közös nemzeti munkára irányított, e században megtermékenyítette azon intézményeket, melyek, mint a régi önkormányzat maradványai, a szabadság megerősítésére alkalmasak.

A nemzet hatalmi tényezői érezve az erők egyensúlyát, a jogok egyensúlyának létrehozásán munkálkodtak. Győzniök kellett, mert a nemzet, ha összetart, erősebb a királynál; mert képes a győzelemmel élni, azaz önmagát kormányozni; mert követelése természetes és ethikus. A kik már régtől fogva az állam mindennapi munkáját végzik, azokat jog is illeti meg. Igényeiknek az összesség érdekében végzett hasznos munkában van az alapja, csak úgy mint a királyi hatalomnak. Győzelmök azonban nem biztosítja a végleges eredményt.

Nagy alkotások nem lehetnek egyetlen siker következményei; a természet a rögtönzésnek nem barátja, s csupán a célt soha szem elől nem tévesztő kitartó munkát koszorúzza jó eredménnyel.

A XIII. század mozgalmái is csak az alapot rakják le, a nagy elveket emelik ki, a melyek gondozása és fejlesztése a későbbi nemzedékeknek válik föladatává. De a végzett munka így is korszakot alkot. Az elmúlt idők jogi felfogása

és szokásai, a melyeket a társadalom szabad szelleme és
önérzete hatottak át, sarkalatos törvényekben testesülnek
meg s irányt szabnak a jövő fejlődésének. A XIII. század-
ban Anglia és Magyarország oly útra lépnek, a melyről
le nem térnek.
